

УДК 378.1:101

І.В. ОЛІЙНИК,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ФІЛОСОФСЬКІ ТА СПЕЦИФІЧНІ ПРИНЦИПИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

У статті визначено нові підходи до організації навчального процесу у виші, обґрунтовано необхідність оновлення принципів змісту професійної освіти. Здійснено аналіз філософських метапринципів та специфічних принципів, необхідних для забезпечення ефективності реалізації навчально-виховної мети при підготовці фахівців у межах освітнього простору.

Ключові слова: професійна освіта, висококваліфікований фахівець, вища школа, філософсько-методологічні принципи, специфічні принципи.

Постановка проблеми. Підвищення якості вищої освіти є одним із провідних завдань соціально-економічної політики України.

У процесі реалізації реформ у системі сучасної освіти виявили дефіцит підходів, які б дозволили перейти від екстенсивних до інтенсивних механізмів такого реформування.

На даному етапі розвитку держави в умовах орієнтації на ринок праці й соціальне замовлення суспільства активно продовжується модернізація професійної освіти і створення єдиного освітнього простору.

У цьому контексті головною метою вищої освіти на сьогодні є підготовка висококваліфікованого фахівця відповідного рівня й профілю, конкурентоспроможного на ринку праці в сучасних умовах, відповідального, цілеспрямованого, здатного орієнтуватися у суміжних галузях знань, здатного до ефективного здійснення професійної діяльності, готового до безперервного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності.

Ця ситуація визначає нові орієнтири у здійсненні навчально-виховного процесу у виші, перегляді методів, прийомів та принципів організації навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До ретроспективного аналізу структури та змістовного наповнення принципів навчання зверталися такі дослідники, як С. Архангельський, Ю. Бабанський, О. Бондарчук, О. Золотарьов, І. Зязюн, М. Гарунов, Ч. Райкрофт, С. Сисоєва, В. Сластьонін, А. Сманцер, О. Федій, М. Фіцула та ін.

Формулювання мети. Метою статті є визначення, систематизація та характеристика філософських і специфічних принципів змісту професійної освіти майбутніх викладачів.

Виклад основного матеріалу. У процесі університетської підготовки дотримання принципів є важливою передумовою її дидактичної ефективності. У педагогічній науці та практиці йде постійний пошук закономірностей навчання, відкриття нових принципів. Перевірені практикою, одні входять до методичного арсеналу педагогів, інші ж – ефективні лише для конкретної методичної системи, вони допомагають досягати гарних результатів навчання, тому що враховують об'єктивні умови: рівень підготовки студентів, їхні інтелектуальні здібності, концепції методичної системи і її завдання, засоби та методи навчання, що має педагог у своєму розпорядженні.

Усі принципи пов'язані між собою і проникають один в інший, тому вони можуть бути подані як система, що складається зі змістових і організаційно-методичних принципів. Та-

кий поділ є умовним, оскільки значення кожного принципу не обмежується рамками своєї групи, але методично правомірно, бо дає можливість відповісти на два головні питання дидактики: чому і як вчити?

Із дидактичних принципів впливають правила навчання, які підпорядковуються принципу, конкретизують його, визначають характер окремих методичних прийомів, що використовує педагог, і ведуть до реалізації даного принципу, що відображають сутність навчального процесу, а правила – його окремі сторони.

У педагогічній науці є загальнодидактичні принципи організації змісту навчання, яких необхідно дотримуватися (науковості, розвиваючого характеру навчання, зв'язку теорії та практики, систематичності та послідовності, доступності тощо). Однак вони більше орієнтовані на ефективне засвоєння навчального матеріалу, і лише таких принципів у процесі підготовки фахівця у сучасних умовах замало.

Сучасні умови ставлять до випускників нові вимоги, пов'язані не стільки з їхньою фундаментальною підготовкою у певній професійній сфері, скільки з повною сформованістю в них професійної компетентності й готовності до інтелектуально місткої, творчої діяльності.

Саме тому постає необхідність до загальнодидактичних принципів додати філософські та специфічні.

Філософські методологічні принципи (метапринципи), що дозволяють вийти на новий рівень і з філософської точки зору побачити й осмислити сучасні проблеми педагогічної науки, по-новому побудувати і суттєво відкоригувати професійно-особистісну філософію викладача.

Специфічні принципи пов'язані зі змістом професійної освіти, спрямовані на специфіку професійної діяльності.

Принципи (від лат. *principium* – начало, основа) – основоположні ідеї, вихідні положення, які визначають зміст, форми й методи навчальної роботи відповідно до мети виховання та закономірностей процесу навчання. Принципи навчання виконують регулятивну функцію з погляду моделювання дидактичних теорій і способу регуляції практики навчання. На них ґрунтуються підходи до навчання усіх дисциплін, визначаючи певною мірою їх зміст, засоби й прийоми навчальної роботи [2].

У філософському словнику категорія «принцип» визначається як «першооснова, керівна ідея, основне правило поведінки» [4, с. 461].

Принципи навчання завжди відображають залежність між об'єктивними закономірностями навчального процесу й метою, завданнями, що стоять в освіті, тобто це методичне вираження законів і закономірностей, знання сутності, змісту, структури навчального процесу, що виявляється у формах, які дозволяють використовувати її як регулятивні норми педагогічної практики.

У сучасній педагогічній науці принципи організації навчальної діяльності розглядають як рекомендації, що спрямовують педагогічну діяльність і навчальний процес в цілому, як шляхи досягнення педагогічних цілей з урахуванням закономірностей навчального процесу.

Основні принципи навчання були сформульовані чеським педагогом Я. Коменським у «Великій дидактиці: наочності, усвідомленості, поступовості, міцності й посиленості» [3]. На думку Г. Луковцевої, на сьогодні у педагогіці немає єдиного підходу щодо визначення складу й системи принципів педагогічного процесу [3, с. 120], вона виділяє принципи науковості, творчої активності, міцності результатів навчання тощо. Поряд з класичними принципами навчання у професійній освіті існують свої обов'язкові правила навчання, ігнорування яких може призвести до викривлення кінцевого результату.

У контексті досліджуваної проблеми цікавими виявилися погляди І. Гербарта [1], який зазначав, що організація навчання й увесь лад у навчальному закладі повинні формувати морально сильну особистість.

До основних філософсько-методологічних принципів, які сприятимуть підвищенню рівня підготовки викладачів вишу, відносимо такі:

– *аксіологічний метапринцип* (передбачає методологічний підхід до аналізу пріоритетних педагогічних цінностей в освітньому процесі; ціннісні орієнтації в процесі навчання повинні бути спрямовані на саморозвиток духовно-моральних якостей особистості, рівня її культури, інтелігентності);

– *культурологічний метапринцип* (сприяє підвищенню рівня саморозвитку студента, його культури, а саме: культури спілкування, професійної культури, моральної тощо; здатність до безперервної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку та самореалізації);

– *антропологічний метапринцип* (дослідження здійснюється з урахуванням комплексу наук про людину і з метою отримання цілісного системного знання про особистість з метою розвитку освітніх систем; цей принцип вимагає синтезу та використання досягнень багатьох наук та мистецтв: дослідження в медицині, фізіології й освіті приводять до появи нової біосоціальної педагогіки);

– *гуманістичний метапринцип* (полягає у зверненні навчання й освітнього процесу в цілому до особистості, у створенні максимально сприятливих умов для оволодіння студентами накопиченим досвідом (зміст навчання), для освоєння обраної професії, розвитку й прояву творчої індивідуальності, що забезпечило б соціальну захищеність, безпечну і комфортну життєдіяльність; вимагає урахування пріоритетних цінностей особистості педагога та студентів, гармонізації їх поглядів, переконань, інтересів);

– *синергетичний метапринцип* (цей принцип є базовим в теорії відкритої освіти; Г. Хакен назвав теорію самоорганізації синергетикою (теорія спільної дії), яка досліджує таку взаємодію систем, що приводять до виникнення просторово-часових структур у макроскопічних масштабах; з розвитком релятивістської механіки, генетичної біології почав розроблятися синергетичний підхід, у якому головний акцент ставиться на вивчення відкритих систем, що обмінюються енергією й речовиною із зовнішнім світом, де система розглядається з позиції самоуправління, самоорганізації, саморозвитку);

– *герменевтичний метапринцип* (герменевтика – роз'яснення, тлумачення; дотримання цього принципу повинно бути спрямоване на те, щоб студент розумів зміст навчального матеріалу; вимоги принципу актуалізуються в процесі Інтернет-навчання, у ході якого основні комунікації проходять в процесі невербального спілкування за допомогою електронної пошти чи соціальних мереж);

Функціонування освіти у вищій школі передбачає й принципи, що визначають його специфіку та спрямованість – це принципи професійного навчання.

Принцип оперативності, науковості та перспективності, що передбачає відповідність навчальних програм вимогам соціуму, сучасним теоріям педагогічної освіти, їх швидкому впровадженню в освітній процес з урахуванням можливості професійного зростання та самоосвіти. Для навчального процесу у вишій суттєву роль відіграє ступінь науковості як міра оцінки значення наукових факторів, теорії та гіпотетичних положень.

Принцип оптимальності та достатності полягає у відповідності запропонованих теоретичних положень і практичних навичок необхідному і обов'язковому рівню професіоналізму.

Принцип мобільності виявляється у багатоманітності засобів, шляхів, організаційних форм системи безперервної освіти, їх гнучкості й готовності до швидкої перебудови відповідно до потреб соціуму.

Принцип інтерактивності відображає закономірності суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системі «викладач – студент» та «студент – студент», що підвищить інтенсивність процесу обміну інформацією.

Принцип аксіологізації (з грец. axis – цінний, logos – вчення, «вчення про цінності»), спрямований на формування в студентів орієнтації на майбутню професію, усвідомленого ставлення до специфіки майбутньої професійної діяльності, оскільки кожна спеціальність характеризується загальними та специфічними ціннісними установками.

Принцип стандартизації регламентує обсяг, рівень і характеристику змісту навчальних предметів, що виражені у компетенціях у відповідності з державною нормативною документацією.

Принцип проблемності, що відображає закономірності зміни структури та змісту навчального матеріалу й поєднання методів навчання на основі логіко-гносеологічних протиріч освітнього процесу й характеризує шляхи реалізації цих закономірностей відповідно до мети навчання, розвитку інтелектуальних здібностей.

Принцип професійної спрямованості навчання в умовах компетентнісної парадигми освіти набуває домінуючого характеру, реалізуючись у розширенні кількості практик, про-

ектів, навчально-дослідницької роботи, у процесі насичення освітнього простору активними методами навчання (діловими, рольовими, імітаційними іграми, рейсовими завданнями та педагогічними ситуаціями тощо), збільшення обсягу творчої самостійної роботи майбутніх фахівців.

Принцип рефлексивності є одним із базових у контексті гуманізації вищої професійної освіти, оскільки ефективна суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і студента може відбуватися лише в умовах глибокого осмислення «Я» у даний момент і в майбутньому; саме професійна рефлексія викладача і рефлексивний спосіб включення в процес особистої професійної підготовки студента визначають не лише оволодіння майбутнім педагогом необхідним набором знань і умінь, але й гарантує його розвиток як цілісної професійної особистості.

Принцип прогностичного характеру формування змісту освіти, спирається на наукове прогнозування і потребує більш швидкого і гнучкого розвитку, перебудови навчальних закладів і закладів системи безперервної освіти відповідно до потреб суспільної практики, мобільного оновлення їх діяльності. Цей принцип орієнтує на широке й активне використання нових форм, методів, засобів навчання і перепідготовки спеціалістів, на включення новаторських підходів до цього процесу.

Принцип фундаменталізації націлює на надання оптимуму (з лат. optimum – найкращий) ґрунтовних та універсальних знань з основоположних та спеціальних наукових сфер; формування загальної культури і розвиток абстрактного мислення студентів на основі залучення цілісних, глобальних, об'єктивних даних з найкращих досліджень.

Принцип варіативності полягає в гнучкому поєднанні існуючих навчальних програм як обов'язкових, так і елективних, спеціалізованих курсів. Додаткові навчальні курси (за вибором студентів) дозволяють отримати глибокі професійно-орієнтовані знання в межах профілю на основі багатоманітності алгоритмів навчання відповідно до індивідуальних можливостей та інтересів студентів, вільного вибору обсягу, темпів і форм навчальної діяльності.

Принцип зв'язку теорії з практикою має важливе значення у професійній підготовці, оскільки від фахівця вищої кваліфікації, виходячи із завдань підготовки, вимагається високий рівень узгодженості володіння теорією та практикою. Зв'язок теорії та практики у вищій школі не лише об'єднує теоретичну й практичну підготовку студентів, він вимагає взаємовпливу та взаємопоєднання кожної зі складових. Тому однією з важливих умов єдності теорії та практики є також встановлення об'єктивних закономірностей цієї єдності, її розвитку та передбачення.

Принцип усвідомленості розуміється як самостійне мислення і виправдані дії студентів. Усвідомлення розглядається як особисте переконання у процесі набуття знань, формуванні професійних компетенцій. Усвідомленість виражається через самодисципліну та організованість, які виражають такий ступінь внутрішньої інтелектуальної зібраності, коли вся навчальна діяльність виконується з інтересом, з мотивацією та легкістю.

Принцип безперервності освіти відображає концепцію безперервної професійної освіти; поступальність характеризує сутність індивідуальної безперервної освіти, відображаючи зумовлений ним розвиток особистості, передбачає продовження науково-дослідної діяльності в межах аспірантури та докторантури; безперервна освіта, за переконанням П. Ленгранда, втілює гуманістичну ідею: центром усіх освітніх начал є людина, для якої необхідно створювати умови для повного розвитку її здібностей упродовж усього життя.

Варто зазначити, що за наявності єдиного навчального змісту й принципів його відбору, рівень підготовки студентів виявляється різним. Це пояснюється залежністю між індивідуальними особливостями, рівнем пізнавальної активності, матеріально-технічною забезпеченістю освітнього простору, особистісними характеристиками викладача тощо.

Ефективність реалізації наведених принципів буде забезпечена за умови засвоєння необхідного і достатнього змісту професійної освіти у вищій школі, урахування інноваційних тенденцій розвитку педагогічної освіти, орієнтації на освіту, що спрямована в майбутнє, заміни усталеного девізу «Знання на все життя» на «Знання через усе життя».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, професійна підготовка майбутніх викладачів повинна бути орієнтована на вищезазначені принципи, вибір яких

обумовлений спрямованістю на подолання розриву між теоретичною й практичною підготовкою фахівців, на формування у них практичних умінь, затребуваних у системі сучасної освіти, а також розвиток професійної мотивації.

Слід зазначити, що про окремі принципи ми можемо говорити лише з великою часткою умовності, оскільки, як показує практика, в рамках реалізації конкретних навчальних програм вони тісно переплітаються і знаходять своє вираження в різних елементах процесу навчання.

У сукупності всі розглянуті принципи можуть становити єдину систему, на яку можна орієнтуватися при плануванні й удосконаленні навчального процесу у виші.

Список використаних джерел

1. Герbart И.Ф. Избранные педагогические сочинения. т. I / И.Ф. Герbart. – М.: Учпедгиз, 1940. – 660 с.
2. Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2006. – 311 с.
3. Луковцева А.К. Психология и педагогика. Курс лекций. Учебное пособие для студентов вузов / А.К. Луковцева. – М.: Издательство «Мир и Образование», 2008. – 191 с.
4. Фролов И.Т. Философский словарь / И.Т. Фролов. – М.: Республика, 2001. – 719 с.

References

1. Herbart, Y.F. (1940). *Yzbrannie pedahohyčeskye sočynenyja* [Favourites Pedagogical Works]. Vol 1, Moscow, Uchpedgiz Publ., 660 p. (In Russian).
2. Kuzminskyj, A.I., Omeljanenko V.L. (2006). *Pedahohikauzapytannjaxividpovidjax* [Pedagogy questions and answers]. Navč. posib. Kyiv, Znannja Publ., 311p. (In Ukrainian).
3. Lukovceva, A.K. (2008) *Psixolohyja y pedahohyka* {Psychology and pedagogy}. Kurs lekcyj. Učebnoe posobyje dlja studentov vuzov. – Moscow, Myr y Obrazovanye Publ., 191 p. (In Russian).
4. Frolov, Y.T. (2001) *Fylosofskyj slovar* [Philosophical Dictionary]. Moscow, Respublyka Publ., 719 p. (In Russian).

В статье определены новые подходы к организации учебного процесса в вузе, обоснована необходимость обновления принципов содержания профессионального образования. Осуществлен анализ философских метапринципов и специфических принципов, необходимых для обеспечения эффективности реализации учебной цели при подготовке специалистов в рамках образовательного пространства.

Ключевые слова: профессиональное образование, высококвалифицированный специалист, высшая школа, философско-методологические принципы, специфические принципы.

The article deals with defining new approaches to the organization of educational process at higher educational establishments. The necessity of updating principles of professional education maintenance has been grounded. The analysis of philosophical meta-principles and specific principles necessary for providing the efficiency of educational goal implementation while preparing specialists within the frameworks of educational scope has been made.

Key words: professional education, highly skilled specialist, higher school, philosophical and methodological principles, specific principles.

Одержано 28.01.2016.